

ფულის ფსიქოლოგიური არსი

ანოტაცია

„ფული“ სპეციფიკური ცნებაა, რომლის ეკონომიკური მნიშვნელობა მჭიდროდ უკავშირდება ფსიქოლოგიურს. ფულს მრავალმნიშვნელოვანი აზრობრივი დატვირთვა აქვს, ის არა მარტო გაცვლის საშუალებაა, არამედ ძლიერი კულტურული სიმბოლო. ადამიანის ცნობიერაში ფულს სხვადასხვა სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს. კვლევის ჰიპოთეზის თანახმად, თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში ფულთან დაკავშირებული სოციალური წარმოდგენები ამბივალენტურია. ამ ჰიპოთეზის შესამოწმებლად შესწავლილ იქნა ფულის ასოციაცია დადებით და უარყოფით ზნეობრივ კატეგორიებთან, ფულის სიმბოლური მნიშვნელობა და ფულის მიმართ დამოკიდებულება. ემპირიული კვლევა ჩატარდა სპეციალურად შემუშავებული კითხვარით, თბილისში, რეპრეზენტატიულ პერჩევაზე, სულ გამოკითხულ იქნა 1034 პირი.

შედეგებმა დაადასტურა, რომ ფულის შეფასება წინააღმდეგობრივია: ფული ეთრდროულად ასოცირდება უსამართლობასა და სამართლიანობასთან, მატყუარობასა და გულმართლობასთან, შემწყნარებლობასა და შეუწყნარებლობას, „პრინციპულობა-უპრინციპობისა“, თუმცა ჭარბობს უარყოფითი შეფასება, ანუ ფული უფრო ბოროტებასთან ასოცირდება, ვიდრე სიკეთესთან. მამაკაცისათვის ფული უფრო ადამიანის, სიტუაციისა და რესურსების კონტროლის სიმბოლოა, ხოლო ქალისათვის – კეთილდღეობისა. ფულის მიმართ დამოკიდებულების მიხედვით გამოიყო სამი ქვეჯგუფი: გამონატულად დადებითი (33%), უფრო დადებითი (48%) და ჩამოუყალიბებელი დამოკიდებულება (19%). გამოვლინდა დადებითი კორელაცია ფულის მიმართ დამოკიდებულებასა და დადებით ზნეობრივ კატეგორიებსა და ღირებულებებს შორის, მაგრამ უარყოფით კატეგორიებთან კორელაცია არ აღინიშნება.

კახი კოპალიანი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ელენე ჩომახიძე

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ანა ზუბაშვილი

კავკასიის უნივერსიტეტის მაგისტრი

THE PSYCHOLOGICAL ESSENCE OF MONEY

Kakhi Kopaliani

Professor of Sokhumi State University

Elene Chomakhidze,

Associate Professor of Sokhumi State University

Ana Zubashvili

Master of Caucasus University

ABSTRACT

“Money” is a specific concept, the economic significance of which is closely linked to its psychological significance. Money has a many-sided notional value, it is not only a means of exchange, but also a powerful cultural symbol. Money has different symbolic meanings in human consciousness. According to the research hypothesis, social notions related to money are ambivalent in modern Georgian society. To test this hypothesis, the association of money with positive and negative moral categories, the symbolic meaning of money, and attitudes toward money were studied. Empirical research was conducted with a specially designed questionnaire on a representative sample in Tbilisi, a total of 1034 people were interviewed.

The results showed that the evaluation of money is contradictory: money is simultaneously associated with injustice and justice, dishonesty and honesty, tolerance and intolerance, “steadiness-unsteadiness”, although negative evaluation prevails, which means that money is associated with more evil than kindness. For men, money is more a symbol of control over human, situation and resources, while for women it’s the symbol of - prosperity. According to the attitude towards money, three subgroups were distinguished: strongly positive (33%), more positive (48%) and unmodified attitude (19%). A positive correlation was found between attitudes toward money and positive moral categories and values, but no correlation was observed with negative categories.

შისავალი

„ფული“ სპეციფიკური ცნებაა, რომლის ეკონომიკური შინაარსი და მნიშვნელობა მჭიდროდ უკავშირდება ფსიქოლოგიურს. ფული არა მარტო გაცვლის საშუალებაა, არამედ **ძლიერი კულტურული სიმბოლოც**. ფულში აკუმულირებულია ღრმა პიროვნულ პლასტიკში შექმნილი მრავალი წინააღმდეგობრივი კოლექტიური წარმოდგენა, შეხედულება თუ განწყობა. ფულს მრავალმნიშვნელობიანი აზრობრივი დატვირთვა აქვს. ეკონომიკური მიზანშეწონილების გარდა, პიროვნების დამოკიდებულება ფულის მიმართ რეგულირდება ღირებულებათა სისტემით, ქცევის ნორმებით, სოციალური წარმოდგენებით, სტერეოტიპებით, მითებით. ადამიანის ცნობიერაში ფულს სხვადასხვა სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს. ფული ასოცირდება უმაღლეს ღირებულებებთან, მათ შორის მორალურთან, ხოლო ადამიანის დამოკიდებულება ფულის მიმართ უფრო ხშირად წინააღმდეგობრივია: ფული არის სიკეთეც და ბოროტებაც, ძალაც და უძლურობაც, ფული უსაფრთხოებისა და თავისუფლების, სიყვარულისა და ძალაუფლების სიმბოლოა.

დასავლეთის ფსიქოლოგიაში ფულის ცნების ფსიქოლოგიური პრობლემატიკის კვლევას საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ჯერ კიდევ 1957 წელს ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ადამიანის ხატი სხვათა აღქმაში დამოკიდებულია მის შემოსავალზე: მდიდარი ადამიანი აღიქმება, როგორც უფრო ჯანმრთელი, ბედნიერი და კარგად ადაპტირებული, ხოლო ღარიბი არაადაპტირებულ და უბედურ ადამიანადაა მიჩნეული [1]. ფულის მიმართ დამოკიდებულების საფუძველზე პიროვნული ტიპოლოგიის ტრადიცია Freud-ს სახელს უკავშირდება. შემუშავებულია არაერთი ასეთი კლასიფიკაცია (Goldberg & Lewis [2], Forman [3]). დადგენილია კავშირი ფულის მიმართ განწყობასა და პიროვნულ მახასიათებლებს შორის. მაგალითად, არასტაბილური იტნროვერტან შედარებით სტაბილური ექსტრავერტი უფრო ღიად ლაპარაკობს თავის შემოსავალზე და ფულის მიმართ უფრო მშვიდი და უდარდელი დამოკიდებულება აქვს. მაგრამ, ამასთანავე, კვლევამ აჩვენა, რომ პიროვნული ცვლადები საკმაოდ სუსტი საპროგნოზო საშუალებაა ფულთან დაკავშირებული განწყობისა და ქცევის პროგნოზირების თვალსაზრისით [5]. McClure მიერ [6] ამერიკელ მყიდველთა გამოკითხვის შედეგებმა აჩვენა, რომ ინტროვერტთან შედარებით ექსტრავერტი უფრო მფლანგველი და ნაკლებად მომჭირნეა. ადამიანს, რომელიც დარწმუნებულია, რომ ძალუძს საკუთარი ფინანსური მდგომარეობის კონტროლი, ახასიათებს ზოგადი შფოთვის უფრო დაბალი დონე და, როგორც წესი, ექსტრავერსიის უფრო მაღალი დონე. სტაბილური ინტროვერტებთან შედარებით ნევროტული ინტროვერტი ფულს უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს და ნაკლებად ღიად ლაპარაკობს საკუთარ ფინანსურ მდგომარეობაზე. Lynn [7] შეისწავლა ფულის მიმართ დამოკიდებულების თავისებურებები 43 ქვეყნის მცხოვრებისა. ეროვნული ჯგუფების უმრავლესობაში დადგინდა

უარყოფითი კორელაცია ფულის მნიშვნელობის შეფასებასა და ქვეყნის ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავალს შორის: უფრო მდიდარი ქვეყნის მოსახლეობა ფულს ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებდა. მამაკაცისათვის ფული უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ქალისათვის. ავტორის ვარაუდით, ეს განსხვავება აიხსნება იმით, რომ მამაკაცისათვის უფრო დამახასიათებელია მეტოქეობა, ვიდრე ქალისათვის. ყველა ეროვნულ ჯგუფში დადგინდა მჭიდრო კორელაცია ფულის მნიშვნელობასა და მეტოქეობისაკენ მიდრეკილებას შორის.

ფულის მიმართ პათოლოგიური დამოკიდებულების საფუძველად მდებარე ემოციური მექანიზმების კვლევამ აღჩინა, რომ ერთ-ერთი ემოცია, რომელიც ხშირად უკავშირდება ფულს, არის დანაშაულის განცდა. ეს განპირობებულია პურიტანული ეთიკისა და ღირებულებების გავლენით. პურიტანული ეთიკის თანახმად, მფლანგველობა და ჭარბი მოხმარება ცოდვია. პურიტანულ ღირებულებათა სისტემაში ნამყვანია ისეთი ღირებულებები, როგორცაა კეთილსინდისიერება, პუნქტუალობა, მომჭირნეობა და სიფხიზლე, ამიტომ დანაშაულის განცდა უკავშირდება არა იმდენად ფულის მოპოვებას, რამდენადაც მის ხარჯვას. პურიტანობა არ კიცხავს ბეჯითი შრომისათვის სამართლიანი გასამრჯელოს მიღებას, მაგრამ სასტიკად კრძალავს გამდიდრებას იოლი (მაგალითად, აზარტული თამაში) ან უნესო გზით, აგრეთვე ფულის „ცოდვილ“ ხარჯვას [8].

Goldberg and Lewis [2] მონაცემებით, ფულთან დაკავშირებული დანაშაულის განცდა შეიძლება ფსიქოსომატური დარღვევის მიზეზი გახდეს. ფსიქონალიტიკოსთა პრაქტიკაში საკმაოდ ხშირია შემთხვევები, როცა პურიტანული ეთიკის პრინციპების შესაბამისად აღზრდილ ადამიანს სიმდიდრის ეშინია. ამ შიშის საფუძველია, სავარაუდოდ, კონტროლის განცდის დაკარგვა: ფული მართავს ადამიანს, ფულზე დამოკიდებულია მისი საცხოვრებელი ადგილი და ცხოვრების წესი, ფული კარნახობს მას, ვისთან იმეგობროს და ა.შ. ამასთანავე, ფული უკავშირდება არა მარტო დანაშაულის, არამედ დაცულობის განცდასაც. საკუთარი შრომით გამდიდრებულ ამერიკელთა გამოკითხვამ აჩვენა, რომ ბევრმა ადრე დაკარგა მშობლები ან დუხჭირი ბავშვობა ჰქონდა [9]. შრომითი ეთიკისადმი მიძღვნილი ლიტერატურის მიმოხილვის საფუძველზე Furnham [8] აღნიშნავს, რომ შრომის მიმართ პროტესტანტული ეთიკური განწყობები დაკავშირებულია ისეთ ფაქტორებთან, როგორცაა დაცულობის განცდა, დანაშაულის გაკეთებისაკენ სწრაფვა, მომჭირნეობა, აგრეთვე დამოუკიდებლობა, ძალაუფლება და წარმატება.

დადასტურდა, რომ ფულის მიმართ განწყობა აფექტურ, კოგნიტურ და ქცევით კომპონენტებს შეიცავს; ფული ასოცირდება სიკეთესთან ან ბოროტებასთან, მიღწევასთან, პატივისცემასთან, თავისუფლებასთან, სიყვარულთან [9; 10; 11; 12]. Tang, T. and Gilbert მიერ [13] ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ შრომით შიდა კმაყოფილება უკავშირდება წარმოდგენას, რომ ფული არის თავისუფლებისა და ძალაუფლების

სიმბოლო, ხოლო გარე კმაყოფილება – აზრს, რომ ფული ბოროტება არ არის. დაბალი ორგანიზაციული სტრუქტურის შემთხვევაში ადამიანს სჯერა, რომ ფული უდავო სიკეთეა. დადგინდა კავშირი ფულის მიმართ განწყობასა და შრომასთან დაკავშირებულ ეთიკურ შეხედულებებს შორის. ზოგადად დადასტურდა, რომ პროტესტანტური კულტურის ქვეყანაში ფულის მიმართ დამოკიდებულება დადებითია – ფული არის მიღწევის ასახვა და უპირობო სიკეთე.

კროს-კულტურულმა კვლევებმა [14] აჩვენა, რომ ინდივიდუალისტური კულტურის ქვეყნებში, რომელიც პროტესტანტურ შრომით ეთიკას ეფუძნება, სიმდიდრე ინდივიდუალური მიღწევის, რჩელთა წრისადმი კუთვნილების გამოხატულებაა. აქ ფული აღიქმება, როგორც „მძლავრი ჯადოქარი, რომელსაც ძალუძს უძღურის ძლიერად და მიუღებლის მისაღებად გადაქცევა“ [4]. კოლექტივისტურ კულტურაში პიროვნება ფულს შედარებით ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებს, ვინაიდან აქ ადამიანის ღირსების საზომია საზოგადოების კეთილდღეობის უზრუნველყოფის უნარი.

თუმცა, ყველა კულტურისათვის საერთოა ფულისა და მასთან დაკავშირებული ქცევის აღქმა **სიკეთისა და ბოროტების ეთიკური კატეგორიების** კუთხით. კონკრეტულ სოციალურ ერთობაში ფულთან დაკავშირებული ესა თუ ის ქცევა ან ნახალისებულია, ან გაკიცხულია: ზოგან დაგროვებისაკენ მიდრეკილება აღიქმება, როგორც მომჭირნეობა, ზოგან კი – როგორც ნუნურაქობა. შესაბამისად, ფულის ჩუქებაც ფასდება, როგორც ან ცხოვრების ნორმა, ან ქველმოქმედება, ანდა მფლანგველობა. წინააღმდეგობრივი დამოკიდებულება ფულის მიმართ მთელი რიგი სოციალური, კულტურული, ეკონომიკური და, რა თქმა უნდა, ფსიქოლოგიური ფაქტორით არის განპირობებული.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: როგორია ფულის ზნეობრივი შეფასება, რა სიმბოლური მნიშვნელობა ენიჭება ფულს, როგორია ფულისადმი დამოკიდებულება თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში? სამამულო ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ამ საკითხების ემპირიული კვლევა არ ჩატარებულა. არადა არსებული მონაცემები ცხადყოფს, რომ ფულისადმი დამოკიდებულება პიროვნების დისპოზიციითაა ზოგადი სტრუქტურის მნიშვნელოვანი ელემენტია, რაც ნიშნავს, რომ მას ფსიქოლოგიური, პრაქტიკული და სოციალური შედეგები მოჰყვება. დადგენილია, მაგალითად, რომ ფულის მიმართ დამოკიდებულება უშუალო გავლენას ახდენს ადამიანის ეკონომიკურ ქცევაზე, ანუ ფულთან დაკავშირებული ღირებულებითი კონფლიქტის ერთ-ერთი ნეგატიური შედეგი შეიძლება იყოს პასიური ან არათანამიმდევრული ეკონომიკური ქცევა. შესაბამისად, ამ საკითხების შესწავლას აქვს არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობაც.

ემაირიული კვლევის აღწერა

სავარაუდოდ, თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში ფულთან დაკავშირებული სოციალური წარმოდგენები წინააღმდეგობრივი, ამბივალენტური უნდა იყოს. ეს წარმოდგენები ხომ ისეთი წინააღმდეგობრივი ფაქტორების ზეგავლენით ყალიბდებოდა, როგორცაა, ერთი მხრივ, მართლმადიდებელი ქვეყნის კულტურა ორიენტაციით სულიერებაზე, ასკეტიზმზე, თვითაღკვეთაზე, ანგედონიაზე, მეორე მხრივ კი – დასავლეთიდან შემოსული, პროტესტანტურ ეთიკაზე დაფუძნებული ფულად ურთიერთობათა რეგულირების საბაზრო წესი. ამას ემატება ჩვენი წარსულიც – საბჭოური ცხოვრების წესი. თანამედროვე დასავლურ სამყაროში ფულთან დაკავშირებული პროტესტანტური შრომითი ეთიკა („ბევრი იშოვე და ნაკლები ხარჯე“), როგორც ჩანს, კონსენსუსმა ჩაანაცვლა: „იშრომე, რათა ბევრი ფული იშოვო და ბევრი ხარჯო“. რაც შეეხება გვიანი საბჭოთა პერიოდის შრომით ეთიკას, მას კარგად გამოხატავს მოსწრებული ფრაზა: „ჩვენ ვიტომ ვმუშაობთ, ისინი კი ვითომ ხელფასს გვიხდიან“, რაც გულისხმობს „ცოტას შოვნას და ცოტას ხარჯვას“.

შესაბამისად, ჩატარებული კვლევა სწორედ ამ ჰიპოთეზის შემოწმებას ისახავდა მიზნად. ამ მიზნიდან გამომდინარე, დაისახა შემდეგი ამოცანები: 1) ფულის ზნეობრივი შეფასების შესწავლა; 2) ფულის სიმბოლური მნიშვნელობის შესწავლა; 3) ფულის მიმართ დამოკიდებულების შესწავლა.

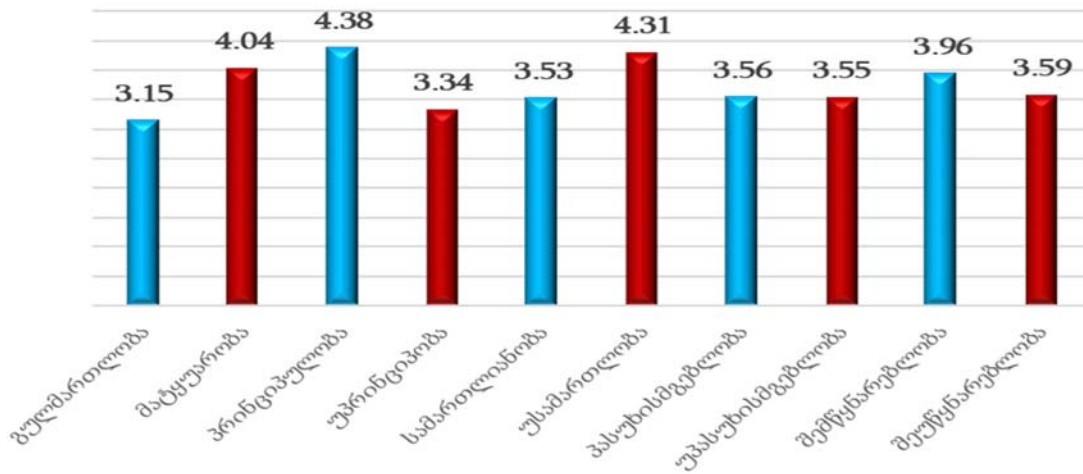
კვლევის მეთოდოლოგია

ფულის ზნეობრივი შეფასება შესწავლილ იქნა სპეციალურად შემუშავებული კითხვარით. კვლევის ჰიპოთეზის თანახმად, ფულის ზნეობრივი შეფასება ამბივალენტური ხასიათისაა. ტრადიციული განწყობის გასაზომი ლაიკერტის ტიპის ბიპოლარული სკალა ამბივალენტურობის გამოვლენის საშუალებას არ იძლევა¹. ამიტომ გამოყენებულ იქნა „გაყოფილი“ სკალის პრინციპი, ანუ ფულის კავშირი თითოეული ზნეობრივი კატეგორიის დადებით და უარყოფით პოლუსთან ცალცე-ცალკე ფასდება. თუ ანტიონიმური წყვილების შეფასებას შორის მკვეთრი განსხვავება არ დასტურდება, ეს წინააღმდეგობრივ შეფასებაზე მიუთითებს. შესაფასებლად გამოყენებულ იქნა ხუთი ამბივალენტური წყვილი: „გულმართლობა-მატყუარობა“, „პრინციპულობა-უპრინციპობა“, „პასუხისმგებლობა-უპასუხისმგებლობა“, „შემწყნარებლობა-მეუწყნარებლობა“, „სამართლიანობა-უსამართლობა“.

ფულის სიმბოლური მნიშვნელობის საკვლევად გამოყენებულ იქნა 7-საფეხურანი ლაიკერტის სკალა. ლიტერატურაში არსებული მონაცემების საფუძველზე შეირჩა ფულთან ყველაზე მჭიდროდ დაკავშირებული 14 კატეგორია, მათ შორის როგორც ფულის რეალური დანიშნულების (არსებობის საშუალება, კომფორტი, გართობა), ისე სავარაუდო სიმბოლური მნიშვნელობის

¹ ასეთ სკალაზე რესპონდენტს ევალება ერთი წერტილის (პასუხის) არჩევა უარყოფითი და დადებითი პოლუსებით (ანტიონიმური წყვილებით) შექმნილ კონტინუუმზე.

დიაგრამა 1. ფულის ზნეობრივი შეფასება

ცხრილი 1. ანტონიმურ წყვილებს შორის კორელაცია

ანტონიმური წყვილი	კორელაცია
პასუხისმგებლობა-უპასუხისმგებლობა	r=0.020; p=0.557
პრინციპულობა-უპრინციპობა	r=0.123; p=0.000
სამართლიანობა-უსამართლობა	r=0.104; p=0.002
გულმართლობა-მატყუარობა	r=-0.004; p=0.922
შემწყნარებლობა-შეუწყნარებლობა	r=0.106; p=0.002

(განვითარება, ძალა, კონფლიქტი და სხვ.) ამსახველი კატეგორიები. რესპონდენტს ევალებოდა თითოეული ამ კატეგორიის ფულთან კავშირის შეფასება („დაბალი კავშირი“ – რიცხვითი მაჩვენებელი 1-დან 3-მდე; „საშუალო კავშირი“ – მაჩვენებელი 3-დან 5-მდე; „მაღალი კავშირი“ – მაჩვენებელი 6-დან 7-მდე).

ფულის მიმართ დამოკიდებულების შესასწავლად გამოყენებულ იქნა კრიტის, ფაბრიგარისა და პეტის სკალა² [15]. ამ ნახევრად პროექციულ მეთოდზე არჩევანის შეჩერება განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ ფულის მიმართ დამოკიდებულება არაერთი ადამიანისათვის „დახურული“ თემაა.

შერჩევა

კვლევა ჩატარდა თბილისში, რეპრეზენტაბელურ შერჩევაზე. შერჩევა დაკომპლექტდა სპეციალური კომპიუტერული პროგრამის მეშვეობით, რომელიც ეფუძნება სტრატეგიული შემთხვევითი შერჩევის პრინციპს. კერძოდ, შერჩევის კონტროლი ხორციელდება სამი ნიშნით – საცხოვრებელი ადგილი (თბილისის რაიონი), სქესი და ასაკი. შერჩევაში თითოეული ამ სამი ნიშნით გამოყოფილი თითოეული სტრატის რაოდენობა განისაზღვრება გენერალურ ერთობლიობაში (თბილისის ზრდასრული მოსახლეობა) წილის შესაბამისად. შემდეგ თითოეული ნევრის კონკრეტული

მისამართის შერჩევა შემთხვევითი არჩევის პრინციპს ეფუძნება. შესაბამისად, დანარჩენი დემოგრაფიული ნიშნების (განათლება, მატერიალური მდგომარეობა და სხვ.) მიხედვით რესპონდენტთა განაწილება შემთხვევითია. სულ გამოკითხულ იქნა 18-75 წლის 1034 პირი.

მონაცემების დამუშავება

კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები დამუშავდა როგორც კლასიკური მათემატიკური სტატისტიკის არაპარამეტრული და პარამეტრული მეთოდების, ისე მრავალგანზომილებიანი მეთოდების გამოყენებით (დისპერსიული, კლასტერული და ფაქტორული ანალიზი), მათემატიკური სტატისტიკის კომპიუტერულ პროგრამათა პაკეტის – SPSS-23 მეშვეობით.

ფულის ზნეობრივი შეფასების კვლევის შედეგები და მათი განხილვა

ანტონიმური წყვილების საშუალო მაჩვენებლები თვალსაჩინოებისათვის წარმოდგენილია გრაფიკული სახით (დიაგრამა 1). ყველა მაჩვენებელი 3-ზე მეტია, რაც ნიშნავს, რომ ფულსა და ზნეობრივი კატეგორიებს შორის კავშირი შეფასებულია, როგორც „საშუალო“. კორელაციური ანალიზის (არაპარამეტრული კორელაციის კოეფიციენტი „კენდალის ტაუ“) შედეგები ასახულია პირველ ცხრილში.

2 სკალა ადაპტირებულია ე. ჩომახიძის მიერ.

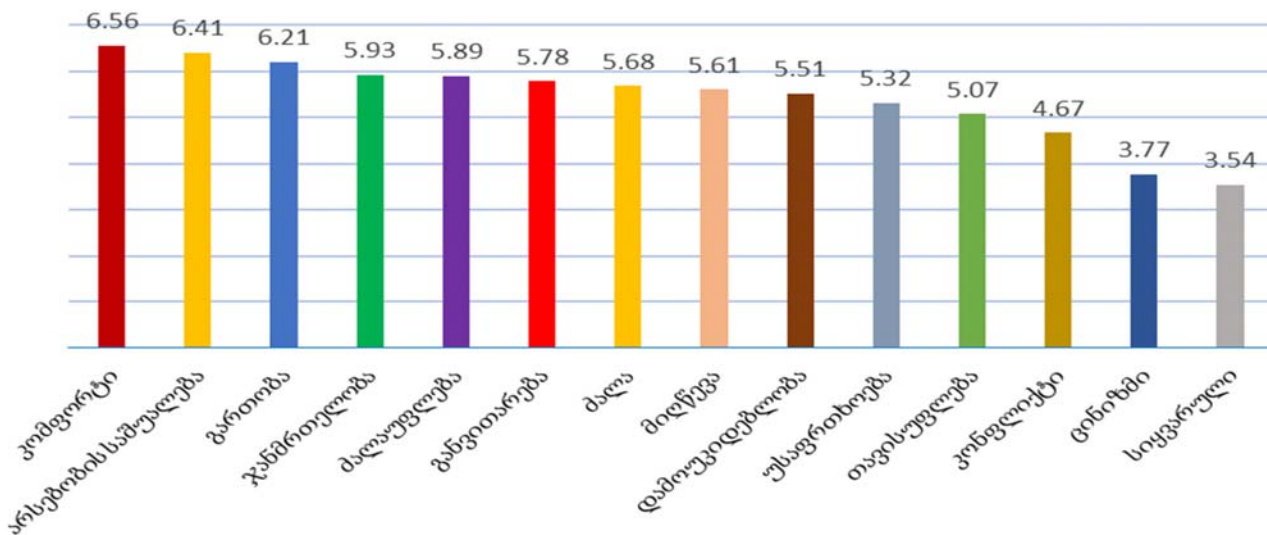
ცხრილი 2. ფაქტორული ანალიზის შედეგები

კატეგორია	I ფაქტორი	II ფაქტორი
მატყუარობა	0.742	
უსამართლობა	0.694	
უპასუხისმგებლობა	0.679	
შეუწყნარებლობა	0.663	
უპრინციპობა	0.602	
სამართლიანობა		0.738
შემწყნარებლობა		0.713
პასუხისმგებლობა		0.647
პრინციპულობა		0.644
გულმართლობა		0.595

შენიშვნა: ფაქტორული ანალიზი ჩატარდა მთავარი კომპონენტების მეთოდით, ბრუნვა - ვარიანტის კაიზერის ნორმალიზაციით.

ახსნილი დისპერსია:
I ფაქტორი - საერთო დისპერსიის 26.75%;
II ფაქტორი - საერთო დისპერსიის 19.39%.

დიგრამა 2. ფულთან კავშირის შეფასება

ამრიგად, დადასტურდა ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ფულის ზნეობრივი შეფასება ნინაალმდეგობრივია: ფული ეთრდროულად ასოცირდება მატყუარობასა და გულმართლობასთან, პრინციპულობა და უპრინციპულობასთან, უსამართლობასა და სამართლიანობასთან, პასუხისმგებლობასა და უპასუხისმგებლობასთან, შემწყნარებლობასა და შეუწყნარებლობას. ამ დასკვნას ადასტურებს კორელაციური ანალიზის შედეგიც: უარყოფითი კორელაცია, რომელიც იქნებოდა იმის დასტური, რომ შეფასება ნინაალმდეგობრივი არ არის, არც ერთ შემთხვევაში გამოვლენილა (ცხრ. 1). ამასთანავე, ყველა შემთხვევაში, „პრინციპულობა-უპრინციპობის“ გარდა, დადებითი კატეგორიის მაჩვენებელი უარყოფითზე დაბალია, ანუ ფული უფრო ბოროტებასთან ასოცირდება, ვიდრე სიკეთესთან. ამ ვარაუდს ადასტურებს ფაქტორული ანალიზის შედეგები (დიაგრამა 2).

მთავარმა ფაქტორმა, რომლითაც აიხსნება საერთო

დისპერსიის თითქმის 27%-ს, გააერთიანა ანტონიმური წყვილების უარყოფითი მნიშვნელობა. ამ ფაქტორში ყველაზე მნიშვნელოვანია „მატყუარობის“ წილი - 0.742, შედარებით ნაკლებია „უსამართლობისა“ (0.694) და „უპასუხისმგებლობის“ (0.679) წილი. ამ ფაქტორს შეიძლება „ფულის ნეგატიური ზნეობრივი შეფასება“ ვუნოდოთ. მეორე ფაქტორმა (საერთო დისპერსიის 19%) გააერთიანა ყველა დადებითი ზნეობრივი კატეგორია. ამ ფაქტორს შეიძლება „ფულის პოზიტიური ზნეობრივი შეფასება“ ვუნოდოთ.

რამდენად ზოგადია გამოვლენილი ტენდენცია? ლიტერატურაში არსებული მონაცემები ადასტურებს, რომ ფულის შეფასებაზე გავლენას ახდენს არაერთი შიდა ფაქტორი, მათ შორის დემოგრაფიული ნიშნები. მონაცემების დამუშავების მომდევნო ეტაპი ამ საკითხის გარკვევას ისახავდა მიზნად. შედეგმა რამდენადმე მნიშვნელოვანი გენდერული განსხვავება³ არ დაადასტურა.

3 განსხვავების სტატისტიკური სანდოობის შესამოწმებლად გამოყენებულ იქნა სტიუდენტის კრიტერიუმი.

ცხრილი 3. ფულთან კავშირი – ფაქტორული ანალიზის შედეგები

ცნება	I ფაქტორი	II ფაქტორი	III ფაქტორი	
არსებობის საშუალება	0.720			<p><i>შენიშვნა: ფაქტორული ანალიზი ჩატარდა მთავარი კომპონენტების მეთოდით, ბრუნვა – ვარიანტული კაიზერის ნორმალიზაციით.</i></p> <p>ახსნილი დისპერსია:</p> <p>I ფაქტორი – საერთო დისპერსიის 28.43%; II ფაქტორი – საერთო დისპერსიის 11.81%. III ფაქტორი – საერთო დისპერსიის 8.20%.</p>
ჯანმრთელობა	0.659			
გართობა	0.622			
კომფორტი	0.580			
განვითარება			0.484	
კონფლიქტი		0.826		
ცინიზმი		0.772		
ძალა		0.618		
ძალაუფლება		0.554		
სიყვარული			0.688	
თავისუფლება			0.688	
დამოუკიდებლობა			0.567	
მიღწევა			0.549	
უსაფრთხოება			0.422	

ერთადერთი განსხვავება ისაა, რომ ქალის მიერ ფულის შეფასება კიდევ უფრო ამბივალენტურია, ვიდრე მამაკაცისა. ფულის „ზნეობრივ“ შეფასებაზე არსებით გავლენას არც ასაკი, არც განათლება და არც მატერიალური მდგომარეობა⁴ ახდენს.

ფულის სიმბოლური მნიშვნელობის კვლევის შედეგები და მათი განხილვა

როგორც ზემოთ ითქვა, რესპონდენტები აფასებდნენ ფულის კავშირს 14 შერჩეულ კატეგორიასთან. შედეგი (საშუალო მაჩვენებლები) წარმოდგენილია მე-2 ნახატზე. ფული, პირველ რიგში, ასოცირდება კომფორტთან; ფულის მნიშვნელობა, როგორც არსებობის საშუალებისა, მხოლოდ მეორე ადგილზეა. მესამე ადგილზეა გართობა, მეოთხეზე – ჯანმრთელობა. ბოლო ორ ადგილზე ცინიზმი და სიყვარული გავიდა, თუმცა მათი შეფასებაც 3-ზე მეტია, რაც ნიშნავს, რომ ფულთან კავშირი არც ამ შემთხვევაშია უარყოფილი და შეფასებულია, როგორც „საშუალო“.

ფაქტორული ანალიზის შედეგად სამი ფაქტორი გამოიყო (ცხრ. 3). მთავარმა ფაქტორმა (დისპერსიის 28%-ზე მეტი) გააერთიანა „არსებობის საშუალება“, „კომფორტი“, „გართობა“ და „ჯანმრთელობა“. ამ ფაქტორს შეიძლება „ფულის დანიშნულება“ ვუნდოდოთ. მეორე ფაქტორმა (დისპერსიის 12%-მდე) გააერთიანა ნეგატიური კატეგორიები – კონფლიქტი და ცინიზმი, ანუ ფული ისევ „ბოროტებასთან“ ასოცირდება. ამავე ფაქტორში შევიდა ძალა და ძალაუფლება. ეს, ალქათ,

გვაძლევს უფლებას ვიფიქროთ, რომ ამ ორ კატეგორიასაც, სულ მცირე, ნეგატიური ელფერი აქვს. მესამე ფაქტორმა (დისპერსიის 8%) დადებითი ღირებულებები გააერთიანა: სიყვარული, თავისუფლება, დამოუკიდებლობა, განვითარება, მიღწევა და უსაფრთხოება. ამრიგად, ისევ დასტურდება, რომ ფული ნეგატიურთან მეტად ასოცირდება, ვიდრე პოზიტიურთან.

საშუალო მაჩვენებლების მიხედვით არსებითი გენდერული განსხვავება არ დადასტურდა. თუმცა, ფაქტორულმა ანალიზმა მკვეთრი გენდერული განსხვავება გამოავლინა (იხ. ცხრ. 4). მამაკაცებთან მთავარმა ფაქტორმა გააერთიანა „კონფლიქტი“, „ცინიზმი“, „ძალა“ და „ძალაუფლება“, მაშინ როცა ქალებთან ეს კატეგორიები მესამე ფაქტორში გაერთიანდა. ქალეთან მთავალმა ფაქტორმა გააერთიანა დადებითი ღირებულებები: სიყვარული, თავისუფლება, დამოუკიდებლობა, განვითარება, მიღწევა და უსაფრთხოება, რომლებმაც მამაკაცებთან მე-3 და მე-4 ფაქტორები შექმნა. ქალებთანაც და მამაკაცებთანაც მეორე ფაქტორია „ფულის დანიშნულება“.

ამრიგად, მამაკაცისათვის ფული ასოცირდება, პირველ რიგში, „კონფლიქტთან“, „ცინიზმთან“, „ძალასა“ და „ძალაუფლებასთან“; ფული მისთვის უფრო ადამიანზე, სიტუაციასა და რესურსებზე კონტროლის სიმბოლოა, თუმცა „ძალისა“ და „ძალაუფლების“ მიღწევა ასოცირდება „კონფლიქტთან“, „ცინიზმთან“, ანუ ნეგატიური სიმბოლური დატვირთვა აქვს. ამ ფაქტორს შეიძლება „კონტროლის ფაქტორი“ ვუნდოდოთ. ქალთან ფული, პირველ რიგში,

4 განსხვავების სტატისტიკური სანდოობის შესამოწმებლად ჩატარდა მრავალგანზომილებიანი ერთფაქტორიანი დისპერსიული ანალიზი.

ცხრილი 4. ფულთან კავშირი: ფაქტორული ანალიზის შედეგები - გენდერული ქრილი

მამაკაცი					ქალი			
კატეგორია	I	II	III	IV	კატეგორია	I	II	III
დისპერსიის წილი	31.40%	11.56%	8.46%	7.44%		29.09%	12.22%	8.15%
კონფლიქტი	0.857				თავისუფლება	0.751		
ცინიზმი	0.782				სიყვარული	0.685		
ძალაუფლება	0.651				დამოუკიდებლობა	0.596		
ძალა	0.644				მიღწევა	0.588		
არსებობის საშუალება		0.765			განვითარება	0.516		
ჯანმრთელობა		0.683			უსაფრთხოება	0.427		
კომფორტი		0.637			არსებობის საშუალება		0.694	
გართობა		0.573			ჯანმრთელობა		0.654	
განვითარება			0.758		გართობა		0.615	
უსაფრთხოება			0.694		კომფორტი		0.559	
მიღწევა			0.480		კონფლიქტი			0.821
სიყვარული				0.707	ცინიზმი			0.787
თავისუფლება				0.670	ძალა			0.571
დამოუკიდებლობა				0.524	ძალაუფლება			0.521

ასოცირდება დადებით ღრეებულებებთან (თავისუფლება, სიყვარული და ა.შ.), ანუ ქალისათვის ფულის სიმბოლური მნიშვნელობა უკავშირდება არა კონტროლს, არამედ კეთილდღეობას („კეთილდღეობის ფაქტორი“).

ფაქტორულმა ანალიზმა აგრეთვე დაადასტურა ასაკის გავლენა ფულის სიმბოლურ მნიშვნელობაზე. სახელდობრ, მსგავსი აღმოჩნდა ასაღგაზრდებისა (18-25 წელი) და ხანდაზმულების (55 წელზე მეტი) შედეგი: ორივე ჯგუფში პირველ ადგილზე „კეთილდღეობის ფაქტორი“ გავიდა, მაშინ როცა სხვა ასაკობრივ ჯგუფებში მთავარი „კონტროლი ფაქტორი“ აღმოჩნდა.

განათლების ფაქტორის გავლენა ფულის მნიშვნელობის შეფასებაზე არსებითი არ არის. მაგრამ საინტერესო განსხვავება გამოვლინდა მატერიალური მდგომარეობის მიხედვით გამოყოფილ ჯგუფებს შორის: კარგი მატერიალური მდგომარეობისა და სოციალურად დაუცველთა კლასტერების ფაქტორული სტრუქტურა განსხვავდება ყველა სხვა დანარჩენი შემთხვევისაგან. კერძოდ, კარგი მატერიალური მდგომარეობის მქონე პირთა ჯგუფში ფული, პირველ რიგში, აღიქმება, როგორც „კონტროლის“ მოპოვების საშუალება, რაც ფასდება, როგორც მიღწევა და დისკომფორტს, კონფლიქტსა და ცინიზმს არ უკავშირდება, როგორც სხვა ჯგუფებში. ამ ჯგუფის მსგავსად, არც სოციალურად დაუცველთა კლასტერში ძალაუფლება და ძალა კონფლიქტსა და ცინიზმთან არ ასოცირდება: ფული, როგორც კონტროლის სიმბოლო, ნეგატიურად შეფასებული არ არის - ფული ასოცირდება განვითარებასთან, მიღწევასთან, უსაფრთხოებასთან, გართობასთან, სიყვარულთან.

ფულის მიმართ განწყობის (დამოკიდებულების) კვლევის შედეგები და მათი განხილვა

ფულის მიმართ დამოკიდებულების სკალაზე მაჩვენებლის დადებითი რიცხვითი მნიშვნელობა („+1“-დან „+3“-მდე) დადებით დამოკიდებულებას შეესაბამება, უარყოფითი („-1“-დან „-3“-მდე) - უარყოფითს, ხოლო „0“ ჩამოუყალიბებელ დამოკიდებულებას გამოხატავს. ფულის მიმართ დამოკიდებულების საშუალო მაჩვენებელი 1.27-ის ტოლია, მაგრამ მაღალია სტანდარტული გადახრა - 0.903, რაც შიდაჯგუფურ განსხვავებაზე მიუთითებს. ამ განსხვავებული ჯგუფების გამოსაყოფად ჩატარდა ორეტაპიანი კლასტერული ანალიზი, რომლის შედეგები ასახულია მე-5 ცხრილში. როგორც ვხედავთ, გამოიყო სამი კლასტერი: ფულის მიმართ გამოხატული დადებითი დამოკიდებულება (33%), უფრო დადებითი (48%) და ჩამოუყალიბებელი დამოკიდებულება (19%).

მომდევნო ანალიზის მიზანი იყო გარკვევა იმისა, ახდენს თუ არა გავლენას ფულის მიმართ დამოკიდებულებაზე: ა) ფულის ზნეობრივი შეფასება და ბ) სიმბოლური მნიშვნელობა. ჩატარდა კორელაციული ანალიზი, რომლის შედეგები ასახულია მე-6 და მე-7 ცხრილებში.

როგორც მე-6 ცხრილიდან ჩანს, დასტურდება დადებითი კორელაცია ფულის მიმართ დამოკიდებულებასა და დადებით ზნეობრივ კატეგორიებს შორის, მაგრამ არ აღინიშნება კორელაცია უარყოფით ზნეობრივი კატეგორიებთან. ზუსტად ასევე დადებითია კორელაცია ფულის მიმართ დამოკიდებულებასა და დადებით ღრეებულებებს, აგრეთვე ფულის დანიშნულებას შორის,

ცხრილი 5. ფულის მიმართ დამოკიდებულება

კლასტერი	საშუალო	სტ. გადახრა	სიხშირე (%)
დადებითი დამოკიდებულება	2.26	0.37	33%
უფრო დადებითი დამოკიდებულება	1.10	0.34	48%
ჩამოყვალბებელი დამოკიდებულება	-0.07	0.45	19%

ცხრილი 6. კორელაცია ფულის მიმართ დამოკიდებულებასა და ფულის ზნეობრივ შეფასებას შორის

დადებითი ზნეობრივი კატეგორიები					
	გულმართლობა	პრინციპულობა	პასუხისმგებლობა	სამართლიანობა	შემწყნარებლობა
r	0.224**	0.171**	0.114**	0.247**	0.178**
p	0.000	0.000	0.001	0.000	0.000
უარყოფითი ზნეობრივი კატეგორიები					
	გულმართლობა	პრინციპულობა	პასუხისმგებლობა	სამართლიანობა	შემწყნარებლობა
r	0.008	0.062	0.028	0.032	-0.022
p	0.822	0.601	0.436	0.374	0.538

ცხრილი 7. კორელაცია ფულის მიმართ დამოკიდებულებასა და ფულის სიმბოლურ მნიშვნელობას შორის

დადებითი ღირებულებები							
	სიყვარული	მიღწევა	თავისუფლება	დამოუკიდებლობა	უსაფრთხოება	განვითარება	ჯანმრთელობა
r	0.299**	0.215**	0.200**	0.197**	0.160**	0.292**	0.233**
p	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
უარყოფითი კატეგორიები				ფულის დანიშნულება			
	ცინიზმი	ძალაუფლება	კონფლიქტი	ძალა	არსებობის საშუალება	კომფორტი	გართობა
r	0.015	0.037	-0.020	0.101	0.166**	0.171*	0.123**
p	0.678	0.301	0.570	.004	0.000	0.044	0.000

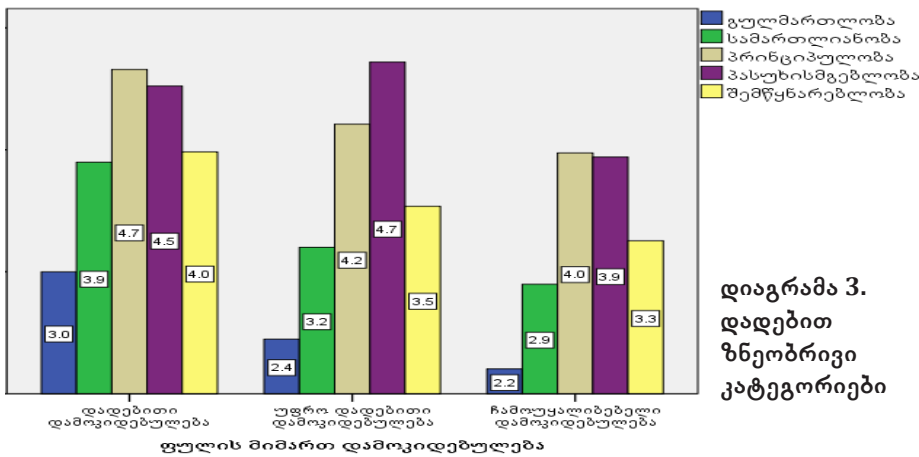
შენიშვნა: ა) r – პირსონის კორელაციის კოეფიციენტი; p – სანდოობა; ბ) ნიშანდებულია სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კორელაცია.

თუმცა კორელაცია უარყოფით (ცინიზმი, კონფლიქტი) და უარყოფითად შეფასებულ კატეგორიებთან (ძალა, ძალაუფლება) არ გამოვლინდა (იხ. ცხრ. 7).

ეს ნიშნავს, რომ ფულის მიმართ დამოკიდებულებაზე გავლენას ახდენს მხოლოდ პოზიტიური კატეგორიები: რაც უფრო ძლიერია ასოციაცია დადებით ზნეობრივ კატეგორიებთან, აგრეთვე დადებით ღირებულებებთან, მით უფრო დადებითია ფულის მიმართ დამოკი-

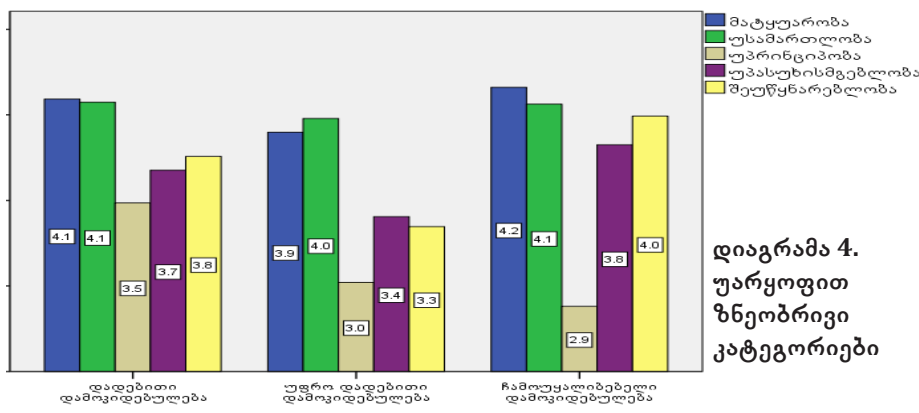
დებულება, ანდა პირიქით. ვგულისხმობთ იმას, რომ კორელაცია მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის გამოვლენის საშუალებას არ იძლევა, ამიტომ სულ არ არის გამორიცხული, რომ დადებით კატეგორიებთან ასოციირების სიძლიერეს ფულის მიმართ დადებითი დამოკიდებულება განსაზღვრას.

ამ დასკვნას ადასტურებს ფულის მიმართ დამოკიდებულების მიხედვით გამოყოფილი სამი ქვეჯგუფის

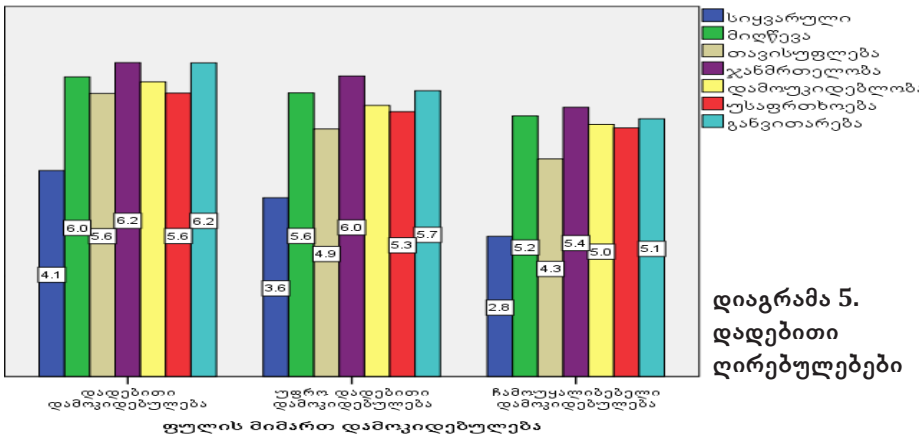
დიაგრამა 3.
დადებითი
ზნეობრივი
კატეგორიები

შედარებაც. დისპერსიულმა ანალიზმა დაადასტურა, რომ განსხვავება სტატისტიკურად სანდოა ყველა დადებითი ზნეობრივი კატეგორიების შემთხვევაში: ზნეობრივ კატეგორიებთან ასოცირების მაჩვენებლები ყველაზე მაღალია ფულის მიმართ დადებითი დამოკიდებულების ჯგუფში, ხოლო ყველაზე დაბალი – ჩამოყალიბებულთა კლასტერში (ნახ. 3). რაც შეეხება უარყოფით ზნეობრივ კატეგორიებს, სტატისტიკურად სანდოა განსხვავება არ დადასტურდა (ნახ. 4), ანუ ფულის ნეგატიური ზნეობრივი შეფასება ფულის მიმართ დამოკიდებულებაზე გავლენას არ ახდენს.

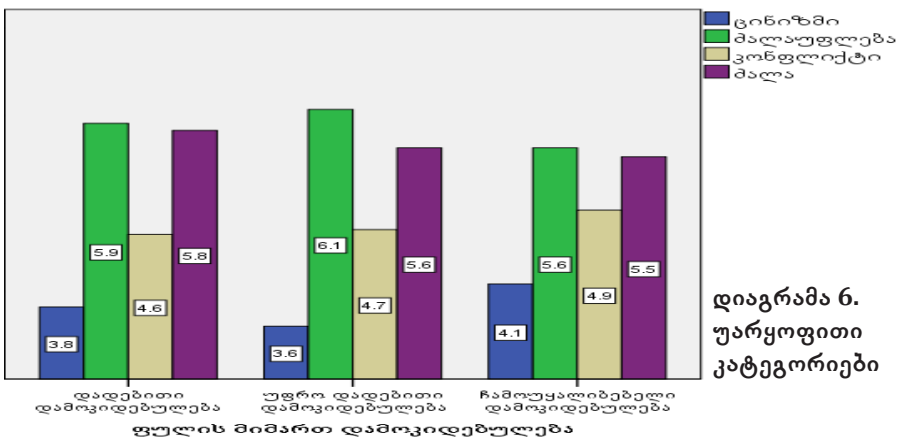

დიაგრამა 4.
უარყოფითი
ზნეობრივი
კატეგორიები

ანალოგიურ სურათს იძლევა ფულის მიმართ განსხვავებული დამოკიდებულების მქონე სამი ქვეჯგუფის შედარება ფულის სიმბოლური მნიშვნელობის მიხედვით (ნახ. 5-6). კერძოდ, განსხვავება სტატისტიკურად სანდოა დადებითი ღირებულებების შემთხვევაში: ფულის მიმართ დამოკიდებულება მით უფრო დადებითია, რაც უფრო ძლიერია ასოციაცია დადებით ღირებულებებთან (ნახ. 5). განსხვავება ნეგატიური კატეგორიების მიხედვით სტატისტიკურად სანდო არ არის (ნახ. 6).

დიაგრამა 5.
დადებითი
ღირებულებები

დიაგრამა 6.
უარყოფითი
კატეგორიები

დასკვნები

1. ქართულ საზოგადოებაში ფულის შეფასება ამბივალენტურია: ფული ერთდროულად ასოცირდება როგორც დადებით, ისე უარყოფით ზნეობრივ კატეგორიებთან. თუმცა, მაინც ჭარბობს უარყოფითი შეფასება, ანუ ფული უფრო ბოროტებასთან ასოცირდება, ვიდრე სიკეთესთან. ქალის შეფასება კიდევ უფრო ამბივალენტურია, ვიდრე მამაკაცისა. ფულის „ზნეობრივ“ შეფასებაზე არსებით გავლენას არც ასაკი, არც განათლება და არც მატერიალური მდგომარეობა ახდენს.

2. მამაკაცისათვის ფული უფრო ადამიანის, სიტუაციისა და რესურსების კონტროლის სიმბოლოა, ხოლო ქალისათვის – კეთილდღეობისა. გასაგვირია, მაგრამ მსგავსია

შედლებულ და სოციალურად დაუცველ პირთა აღქმა: სხვა ჯგუფებისაგან განსხვავებით, ფული, როგორც კონტროლის სიმბოლო, ნეგატიურად შეფასებული არ არის: ფული ასოცირდება განვითარებასთან, მიღწევასთან, უსაფრთხოებასთან, გართობასთან, სიყვარულთან და კონფლიქტსა და ცინიზმს არ უკავშირდება.

3. ფულის მიმართ დამოკიდებულების მიხედვით გამოიყო სამი ქვეჯგუფი: გამონატყულად დადებითი (33%), უფრო დადებითი (48%) და ჩამოუყალიბებელი დამოკიდებულება (19%).

4. დადასტურდა დადებითი კორელაცია ფულის მიმართ დამოკიდებულებასა და დადებით ზნეობრივ კატეგორიებსა და ღირებულებებს შორის, მაგრამ უარყოფითთან კორელაცია არ აღინიშნება. მაშასადამე, რაც უფრო ძლიერია ასოციაცია დადებით ზნეობრივ კატეგორიებთან, აგრეთვე დადებით ღირებულებებთან, მით უფრო დადებითია ფულის მიმართ დამოკიდებულება, ანდა, პირიქით, რაც უფრო დადებითია ფულის მიმართ დამოკიდებულება, მით უფრო ძლიერია ასოციაცია დადებით კატეგორიებთან.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. Luft, J. (1957). Monetary value and the perception of persons. *Journal of Social Psychology* 46, 245-51;
2. Goldberg, H. and Lewis, R. (2008) *Money madness: the psychology of saving, spending, loving and hating money*. London: Springwood;
3. Forman, N (1987) *Mind of Money*. Toronto: Doubleday;
4. Furnham A. Argyle M. (1998) *The Psychology of Money*. London: Routledge;
5. Rim, Y (1982) Personality and attitudes connected with money. Paper presented at the European Conference on Economic Psychology, Edinburg, August 1982;
6. McClurc, R. (1984) The relationship between money attitudes and overall pathology. *Psychology* 21, 4-6;
7. Lynn, R. (1994) *The secret of the miracle economy*. London: Social Affairs Unit;
8. Furnham, A. (1990) *The Protestant work ethic*. London: Routledge;
9. Cox, C. and Cooper, C. (1990) *Highflyers*. Oxford: Basil Blackwell;
10. Tang, T. (1992) The meaning of money revisited. *Journal of Organizational Behaviour* 13, 197-202;
11. Tang, T. (1993) The meaning of money. *Journal of Organizational Behaviour* 14, 93-99;
12. Tang, T. (1995) The development of a short money ethic scale. *Personality and Individual Differences* 19, 809-816;
13. Tang, T. and Gilbert, P. (1995) Attitudes toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress, and work-related attitudes. *Personality and Individual Differences* 19, 327-332;
14. Tang, T., Furnham, A. and Davis, E. (1997) A cross-cultural comparison of the money ethic. *Personality and Individual Differences* 19, 327-332;
15. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. М., 2004;